

УДК 94(477)

Микола Луговий

БЕРЕЖАНСЬКІ ГІМНАЗИСТИ ТА ВИКЛАДАЧІ У ЛАВАХ УСС ТА УГА

У статті відображено участь учнів та викладачів Бережанської гімназії у формуванні стрілецького руху та національної армії у Галичині. Висвітлено їх бойовий шлях в лавах Легіону УСС та УГА.

Ключові слова: гімназист, викладач гімназії, Бережанська гімназія, Легіон Українських Січових Стрільців, Українська Галицька армія.

Актуальність проблематики ґрунтується на тому, що Бережанська гімназія виховала цілу плеяду визначних діячів українського національно-визвольного руху першої половини ХХ ст. Досліджувана тема має цінне наукове значення, оскільки дає змогу висвітлити діяльність учнів та викладачів Бережанської гімназії в контексті боротьби за Українську державу.

Наукова новизна полягає у тому, що у публікації на основі об'єктивного і комплексного підходу, аналізу мемуарних матеріалів проаналізовано участь бережанських гімназистів та викладачів у формуванні стрілецтва, подіях Першої світової та українсько-польської війн.

Основна мета публікації полягає у тому, щоб показати участь західноукраїнської інтелігенції й молоді у формуванні та діяльності Легіону Українських Січових Стрільців (далі – УСС) і Української Галицької Армії (далі – УГА) на прикладі викладачів та учнів Бережанської гімназії.

Завдання дослідження ґрунтуються на аналізі внеску бережанських гімназистів та викладачів у цих подіях.

Основу джерельної бази статті складають мемуарні матеріали, опубліковані учасниками тих подій, здебільшого за кордоном.

Певні аспекти досліджуваної проблеми висвітлені у працях «Бережанська гімназія» [2], «Бережанська земля» [3], М. Лазаровича [5], Д. Микитюка [7–8], С. Ріпецького [17].

Українське галицьке відродження кінця ХІХ – початку ХХ ст. це період розквіту та підняття національно-патріотичного виховання українського населення. Перебуваючи під владою Австро-Угорської імперії, та в постійній боротьбі за свою територію із польським визвольним рухом, галичан об'єднала національна ідея. У цьому складному становищі українці формують пожежно-спортивні організації такі, як «Сокол», «Січ», «Пласт», члени яких в подальшому стають оплотом боротьби за незалежність. Саме вони в подальшому поповнюють лави УСС.

Ці бурхливі події не минули й Бережанщину. У Бережанах січовий рух розпочався ще у 1910 р. У цьому ж році засновано повітову січову управу, яку очолив А. Чайковський. Активним діячем творення на Бережанщині січових організацій був і Левко Лепкий, який згодом став визначним співцем стрілецької слави. У 1911 р. відбувся в перший повітовий січовий здрив (огляд), у якому взяли участь біля 10 тис. січовиків та соколів з усіх повітів Східної Галичини. 28 червня 1914 р. у Львові відбувся січовий здрив, присвячений 100-річчю з дня народження Т. Шевченка. У ньому брала участь бережанська делегація, очолювана А. Чайковським.

Перша світова війна по-новому вплинула на розвиток стрілецького руху на Галичині. 7 серпня 1914 р. відбулося об'єднання усіх всіх стрілецьких організацій в єдину структуру – УСС. 6 вересня 1914 р. з'являється Легіон УСС [11, с. 80].

Бережанські гімназисти брали активну участь у тогочасних перипетіях галицького життя. Передвісником легіону УСС стали молодіжно-патріотичні організації. Бережанський гімназист Іван Чмола разом із іншими студентами університету організував військову підготовку в пластовому гуртку в м. Львові. Основна увага І. Чмоли зосереджувалася не на пластовому навчанні, а саме на військовій підготовці. Вони вивчали будову гвинтівки, картографію, копали військові рови тощо. У 1912 р. перший «Стрілецький гурток» у Львові сформував бережанський гімназист І. Чмола зі своїми соратниками [10, с. 21–23]. Він також організував у Львові стрілецьку студентську організацію. Сюди входив і майбутній сотник Осип Навроцький – учень Бережанської гімназії (згодом сотник УСС і УГА – примітка автора). Представники гуртка вивчали військову справу, розробляли військову термінологію, шукали і вивчали тогочасні військові підручники. Саме вони, в цей час, стали основою розвитку студентського стрілецького руху у Львові.

Після вишколу УСС було задіяне у боях за Карпати. Так, у боях за гору Маківку брав участь чотар І. Чмола [10, с. 48–49]. Бій за Маківку показав дух українського стрілецтва, його героїзм, мужність та відвагу.

Неординарною особистістю був учень Бережанської гімназії був Микола Їжак. Він став одним із перших капеланів УСС, до лав яких вступив у 1915 р. Від травня 1916 р., він, як духівник УСС,

перебував на Тернопільщині [2, с. 655]. М. Їжак залишив список загиблих січових стрільців, смерть яких засвідчив особисто.

Лотоцький Антін – учень Бережанської гімназії, активний діяч Рогатинщини. У 1912 р. був одним із засновників «Молодої Січі» у Рогатинській гімназії. У 1914 р. записався до УСС. Активно працював над видавничою діяльністю стрілецтва. Редагував часописи «Вісник Пресової Квартири УСС», «Самопал» [2, с. 677].

Нагайло Іван – четар, поручник УСС. Народився у с. Теофіпілка Бережанського повіту в 1893 р. Після завершення Бережанської гімназії вступив на правничий факультет Львівського університету. З початком Першої світової війни вступив добровольцем до УСС. Спочатку службу проходив як четар у сотні Осипа Будзиновського [11, с. 459]. Під час боїв за гору Лисоню служив у сотні Романа Дудинського. У ході бою 3 вересня 1916 р. Р. Дудинського поранено, І. Нагайло перейняв командування сотнею [1, с. 65]. Після цих боїв він був переведений у сотню Осипа Семенюка. Учасник боїв на горі Лисоні [4, с. 18]. У 1916 р. переведений на службу у вишкіл, де перебував до 1917 р. Пройшов українсько-польську війну у лавах УГА. Влітку 1919 р. перейшов р. Збруч. Згодом призначений старшиною-інтендантом бригади УСС. У березні 1920 р. помер від тифу в с. Берлівка біля Бершади [5, с. 469].

Активним діячем січового руху був і бережанський гімназист Осип Навроцький. До лав УСС О. Навроцький вступив у 1914 р. Важкі бої тривали за м. Болехів. УСС вдалося зупинити московські війська на залізничному шляху біля міста. В обороні м. Болехова відзначилися сотні О. Левицького та Д. Вітовського, зокрема О. Навроцький. З 1915–1916 рр. він хорунжий, командир чоти. У ході боїв за гору Лисоню бережанський гімназист О. Навроцький був призначений сотником. Згодом боях за Лисоню разом із своєю сотнею потрапив у російський полон [11, с. 409, 456].

Учні Бережанської гімназії Захарій Володимир та Кузьмович Володимир служили в УСС, перший – у чині поручника, другий – стрілець. За приналежність до УСС обидва згодом переслідувався польською та радянською владою [2, с. 652, 669]. У боротьбі за незалежність України поліг у с. Бишки 8 червня 1917 році бережанський гімназист Володимир Загульський – хорунжий УСС [12, с. 145]. У чині сотника УСС пройшов Першу світову війну Петро Сагайдачний.

Соколовський Юліан навчався у Бережанській гімназії. Із створенням УСС вступив у його лави, перейшовши із «Пласту». Хорунжий УСС, командир чоти. Брав участь у боях за Лисоню, в ході яких і загинув [2, с. 706]. Петро Пасіка, хорунжий УСС, який вступив у його лави в 1914 р. Службу проходив у 5-й сотні разом із О. Навроцьким, яку очолював Сень Горук. Також у лавах УСС були інші бережанські гімназисти: хорунжі Осип Копцюх, Корнель і Богдан Бородайко, сотники Іван Бемко, Теодор Кізіма та Іван Савчук та інші [3, с. 197–198].

До УСС належав викладач Бережанської гімназії – Степан Томашівський, який став одним із учасників укладання статуту для УСС в кінці 1912 р. Під час Першої світової війни він призначений заступником командира I-го полку УСС, а згодом – комендантом у Городні та Страбичеві, членом Української бойової управи у Відні [2, с. 87]. Також у лавах УСС служив десятник Ілярій Бабуняк, згодом – учитель музики в гімназії.

Боротьбу УСС за власну державу продовжила УГА, основу якої сформували вояки легіону. Випускники та викладачі Бережанської гімназії також боролися у лавах УГА.

Бабухівський Іван – хорунжий УГА. Народився у с. Шибалин Бережанського повіту. Закінчив Бережанську гімназію. Як комендант чети, воював у складі I-го Бережанського куреня. Був поранений під час боїв за Бережани під час наступу УГА під командуванням О. Грекова. Перейшов із УГА на Наддніпрянську Україну, де й загинув [7, с. 661].

Бемко Володимир – сотник, адвокат. Завершивши Бережанську гімназію, правничу освіту здобував в університетах Львова та Кракова. Ініціатор створення Українського військового комітету в Коломиї наприкінці вересня 1918 р., що став органом української влади в місті, а згодом охопив своєю діяльністю усе Покуття. Очолював цей комітет. У період існування ЗУНР керував міською управою в Коломиї. 1 листопада 1918 р. став також співорганізатором захоплення українцями влади у м. Станіславові. Працював у Секретаріаті військових справ ЗУНР, який від грудня 1918 р. перебував в Станіславові. 10 січня 1919 р. призначений начальником головної канцелярії в Державному Секретаріаті військових справ. З весни 1919 р. на фронті. Брав безпосередню участь у підготовці евакуації частин УГА з коломийського краю 24 травня 1919 р. Учасник боїв УГА в так званому «чотирикутнику смерті» у вересні 1919 р. В період спільного походу УГА та армії УНР спільно із Омеляном Палієвим виконував обов'язки заступників команда та етапної команди УГА, яка діяла в той час в районі на північ від залізничної лінії Проскурів-Жмеринка-Вінниця [6, с. 108–110]. У січні 1920 р. Начальна команда УГА призначила зв'язковим і політичним референтом при штабі Південно-західного фронту в Одесі. Увійшов до складу військового комітету, створеного вояками УГА з метою підготовки війська до антибільшовицького виступу. Комітет функціонував недовго, оскільки в кінці квітня поточного року перейменований у ліквідаційну комісію УГА, яка

займалася поверненням вояків УГА в рідні краї, надання допомоги інвалідам. Володимир Бемко обраний заступником. Захворів на тиф та зі значними труднощами повернувся додому. З 1925 р. провадив адвокатську діяльність у м. Бережанах [7, с. 652].

Головінський отець Мирон – четар УГА. Народився у м. Підгайці, гімназійну освіту здобував у Бережанах та Відні. Упродовж Першої світової війни служив у 35-ому Золочівському піхотному полку, згодом 25-ому Моравському полку, брав участь в боях в Альпах, на італійському фронті. У лавах УГА служив в чині коменданта телефонічної сотні при Начальній команді УГА. Проїшов «чотирикутник смерті». Після війни виїхав за кордон [7, с. 664].

Гой Михайло – поручник УГА. Народився у 1898 р. в с. Михайлівка (тепер – Підгайцький район Тернопільської обл. – примітка автора). Закінчив Бережанську гімназію. Українсько-польську війну та боротьбу проти більшовиків пройшов як комендант 1-го куреня 3-ої Бережанської бригади. Помер від тифу 22 січня 1920 р. в с. Печарі Брацлавського повіту [9, с. 110].

Єлюк Ізидор – діяч ЗУНР в Бережанах. Народився у Рашкові, біля м. Городенки. Працював учителем гімназії в Коломиї, згодом – директором Бережанської гімназії. У період ЗУНР активний учасник революційного комітету в м. Бережани напередодні Листопадового чину, після нього – заступник бережанського повітового комісара. Спільно із УГА перейшов р. Збруч. 1 серпня 1919 р. помер від тифу в Жванчику, біля Кам'янця-Подільського [9, с. 112].

Карась Іван – підхорунжий УСС. Народився 1889 р. в с. Саранчуки Бережанського повіту. Навчався в Бережанській гімназії. У серпні 1914 р. вступив добровольцем до УСС, служив комендантом бойового стрілецького обозу. Учасник українсько-польської війни, перейшов р. Збруч із підрозділами УГА. Вижив у «чотирикутнику смерті», переборовши тричі тиф. Помер у 1927 р. в рідному селі [8, с. 218–219].

Кекіш Лев – сотник. Навчався у Бережанській гімназії та Львівському університеті на правничому факультеті. Як поручник австрійської армії попав в полон під час Брусилівського прориву і перебував в таборі для полонених в Царицині. У жовтні 1918 р. повертається з полону і долучається до листопадових подій у Перемишлянах. На кінець листопада 1918 року комендант м. Глиняни Перемишлянського повіту, згодом переведений до окружної військової команди в Бережанах. Проїшов «чотирикутник смерті». Очолював залізничну станцію у м. Бершаді на Поділлі. У квітні 1920 р. спільно із іншими старшинами УГА переїхав до Києва, де попав в більшовицький полон і перебував концентраційному таборі в Кожухові під Москвою. У червні 1920 р. відправлений на Соловки, але по дорозі усі полонені були знищені [9, с. 284].

Кекіш Осип – четар. До гімназії ходив в Бережанах і Тернополі, а право студіював у Львові. Адвокатський конціпієнт у м. Яворові. Активний український політичний і суспільний діяч, за що декілька місяців перебував в ув'язненні у Львові. З початком листопадових подій служив старшиною ГА. Проїшов всю війну. Перейшов Збруч разом із УГА. Побував в «чотирикутнику смерті», помер від тифу у Винниці восени 1919 р. [9, с. 284].

Крамар Осип – хорунжий УГА. Народився у с. Помонята Рогатинського повіту. Навчався в Бережанській гімназії. Під час Першої світової війни служив у 55-ому австрійському піхотному полку, в часи українсько-польської війни – хорунжий в 3-ій Бережанській бригаді. Попав у польський полон. У 1921 р. виїхав до Відня, де закінчив торгівельну академію. У 1926 р. виїхав до Канади, проживав у м. Едмонтоні, де помер у 1948 р. [7, с. 666].

Мартинець Гнат народився 25 червня 1882 р. в м. Калуші. Навчався у гімназії в м. Перемишлі та Львівському університеті. У часи Першої світової війни – старшина 9-ого австрійського піхотного полку. У листопаді 1914 р. поранений перший раз, а у січні 1915 р. – вдруге. Упродовж 1915 – червня 1917 р. перебував на посаді військового посадника Володимира-Волинського, а після цього – до 1 листопада 1918 р. – комендант рільничої експозитури III-ї армії в м. Снятині. Працював викладачем у Львівській, Рогатинській, Бережанській, Самбірській та Станіславській гімназіях. Упродовж 1941–1944 рр. працював директором державної учительської семінарії в м. Самборі. Емігрував до Німеччини, де працював культурно-освітнім референтом в таборах, очолював український християнський рух в Німеччині [8, с. 214].

Соневіцький Юліан – четар УГА. Народився 23 вересня 1889 р. у с. Переволока біля Бучача. Здобував освіту у Бережанській гімназії та Львівському університеті. З листопада 1918 р. в служив у лавах УГА як ветеринар в складі 3-ої Бережанської бригади. Вдалося вижити в «чотирикутнику смерті», згодом воював у 5-ій Херсонській дивізії. Проживав у США [7, с. 669].

Сохоцький Ізидор – підхорунжий УГА. Народився 4 квітня 1895 р. у с. Лани на Бібрщині. Навчався у Бережанській гімназії, яку закінчив у 1914 р. Вищу освіту здобував на богословських, однак не завершив навчання. У лавах УГА перебував на службі при повітовій команді в м. Радехові, польовому штабі УГА. Вижив у «чотирикутнику смерті». Після закінчення українсько-польської війни повернувся додому та продовжив навчання на філософських студіях у Львові. 12 лютого 1923 р. І. Сохоцький висвячений на священника. Йому належать праці «Що дала Греко-

католицька церква і духовенство українському народові», «Визвольна боротьба на Західноукраїнських землях у 1918–1923 рр.» та ряд інших статей. Емігрував до США [7, с. 656].

Ставничий Роман – поручник-суддя. Гімназійну освіту отримав у Бережанах. Навчався на правничих факультетах Львівського і Чернівецького університетах. У роки Першої світової війни виконував обов'язки судді при дивізійнім суді крайової оборони в м. Перемишлі упродовж 1916–1918 рр. 3 листопада 1918 р. вступив до УГА і входив до складу польового суду 3-го корпусу. Вжив у «чотирикутнику смерті», пройшов полон у Тухолі [7, с. 656].

Ще одним учнем гімназії, який вступив до лав УСС був Петро Шеремета. У 1914 р. ступив до УСС. Брав участь в обороні Львова, де був призначений хорунжим. Воював на Тернопільщині під час українсько-польської війни, в ході якої став чотарем. Після відступу УГА за Збруч П. Шеремета комендант чети, а згодом – другої сотні першого полку УСС. Восени 1922 р. спільно із старшиною УГА С. Мельничуком організували рейд із-за Збруча в Галичину, спрямований проти польського терору. 22 жовтня 1922 р. потрапив у полон в Голіградах Заліщицького повіту, а 11 листопада цього ж року був страчений разом із С. Мельничуком на повір'ї в'язниці окружного суду в м. Чорткові.

Отже, у Першу світову та українсько-польську війни гімназиста та викладачі Бережанської гімназії спільно воювали за омріяну незалежність. Наші земляки ніколи не перебували осторонь історичних подій. Боротьба та жертви УСС та УГА не були марними. Саме вони і сила їх духу в подальшому піднімали на боротьбу за незалежність України наступні покоління. Дух українського патріотизму та боротьби ніколи не покидав стін Бережанської гімназії, попри усі перешкоди та заборони, а її гімназисти ставали і стають активними національними діячами українського національно-визвольного руху.

Список використаних джерел

1. Адвокати і правники – діячі Легіону Українських січових стрільців: Біографічний альбом / Упоряд. І. Б. Василик, О. С. Лугова, Б. В. Луговий. – К.: КВІЦ, 2015. – 160 с.: іл. 2. Бережанська гімназія. Сторінки історії. Ювілейна книга/ Підбір, упорядкування та редакція текстів і фотоматеріалів Надії Волинець. – Бережани; Тернопіль: Наукове товариство ім. Шевченка; Бережанська районна держадміністрація і районна рада; Відділ освіти райдержадміністрації; Бережанська українська державна гімназія ім. Б. Лепкого; Державний історико-архітектурний заповідник. – Бережани-Тернопіль: ДЖУРА, 2007. – 1028 с. 3. Бережанська земля: історико-мемуарний збірник / упоряд. В. Лев. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто: Комітет «Видавництва Бережани», 1970. – 878 с. 4. Дзіковський В. Коло Потутор. 13.VIII – 30.IX.1916.: Репр. вид. 1917 р. / В. Дзіковський / Автори передмови Надія Голод, Микола Проців. – Бережани, 2012. – 36 с. 5. Лазарович М. В. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба / М. В. Лазарович. – Тернопіль: Джура, 2005. – 592 с.: іл. 6. Лугова О. Громадсько-політична діяльність Володимира Бемка / О. Лугова // Бережанська гімназія: сторінки історія. Матеріали міжнародної наукової конференції. – Бережани, 2013. – 160 с. 7. Микитюк Д. Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях (Матеріяли до історії) / Д. Микитюк. – Вінніпег: Вид-во «Канадійського фермера», 1958. – Т. 1. – 676 с. 8. Микитюк Д. Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях в 1918–1919 рр. (Матеріяли до історії) / Д. Микитюк. – Вінніпег: Видавнича спілка «Поступ», 1966. – Т. 3. – 232 с. 9. Микитюк Д. Українська Галицька Армія. У 50-річчя її участі у визвольних змаганнях (Матеріяли до історії) / Д. Микитюк. – Вінніпег: Вид-во «Канадійського фермера», 1966. – Т. 4. – 292 с. 10. Монолатій І. Українські легіонери: формування та бойовий шлях Українських Січових Стрільців, 1914–1918 рр. / І. Монолатій. – К.: Темпора, 2008. – 88 с. 11. Ріпецький Степан Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин / С. Ріпецький. – Нью-Йорк: Вид-во «Червона Калина», 1956. – 360 с. 12. Українські Січові Стрільці. 1914–1920 / За ред. Б. Гнатевича. – Монреаль: Вид-во Ігоря Федіва, 1955. – 210 с.

Николай Луговой

БЕРЕЖАНСКИЕ ГИМНАЗИСТЫ И ПРЕПОДАВАТЕЛИ В РЯДАХ УСС И УГА

В статтє отражено участие учеников и преподавателей Бережанской гимназии в формировании сичевого движения и национальной армии в Галичине. Освещены их боевой путь в рядах Легиона УСС и УГА.

Ключевые слова: гимназист, преподаватель гимназии, Бережанская гимназия, Легион Украинских Сичевых Стрельцов, Украинская Галицкая армия.

Mykola Lugovy

BEREZZHANY SCHOOL STUDENTS AND TEACHERS IN THE RANKS OF USS AND UGA

The article analyzes the participation of students and teachers Berezhany gymnasium in the formation of strilesky movement and national army in Galicia. Highlights their battle way into the ranks of the Legion USS and UGA.

Key words: pupil of the gymnasium, teachers of the gymnasium, Berezhany gymnasium, Legion of Ukrainian sich riflemens, Ukrainian Galician Army.